

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

ТКАЧЕНКО ДЕНИС ОЛЕГОВИЧ

УДК 330.341:621.311 (477)

**ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ
НА РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державній установі «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Науковий керівник

член кореспондент НААН України,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
ОСТАШКО Тамара Олексіївна
Державна установа «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»,
головний науковий співробітник
з покладанням обов'язків завідувача відділу
секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
ГУТКЕВИЧ Світлана Олександрівна,
Національний університет харчових технологій,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Навчально-наукового інституту економіки і
управління;

кандидат економічних наук
ПОПАДИНЕЦЬ Назарій Миколайович,
Державна установа «Інститут регіональних
досліджень імені М.І. Долішнього Національної
академії наук України»,
старший науковий співробітник відділу
регіональної економічної політики.

Захист відбудеться 8 жовтня 2020 р. о 14 годині 30 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.239.01 Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий «7» вересня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.І. Романовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Глобалізація та інтернаціоналізація торговельних відносин стала каталізатором безпрецедентного за своїм розмахом зростанням кількості транснаціональних корпорацій (ТНК) – насамперед за рахунок розширення корпоративної мережі філій у нових країнах базування. Проблематика оцінювання впливу транснаціональних корпорацій на розвиток національних соціально-економічних систем не втрачає своєї актуальності, незважаючи на те, що ці питання тривалий час перебувають у фокусі науково-теоретичних і науково-прикладних досліджень багатьох вчених і міжнародних структур.

Актуальність теми. Процеси транснаціоналізації та інтернаціоналізації бізнесу і господарської діяльності становлять основу сучасних світогосподарських відносин. Сучасні тенденції трансферу та злиття фінансових і капітальних активів формуються в умовах інтернаціоналізації виробництва товарів і послуг, налагодження та розвитку транскордонних зв'язків, кооперації, інтегрування та збільшення рівня концентрації капіталів, що сформувались на основі глобалізації світової економіки.

Відповідно, з одного боку, глобалізоване середовище суттєво впливає на інтеграцію виробництва і виникнення ТНК, а з іншого – діяльність ТНК впливає на економіку держав та світову економіку, укрупнюючи світогосподарські зв'язки. При цьому спостерігається доволі різноманітний вплив транснаціональних корпорацій на економічне середовище та внутрішні ринки приймаючих країн, а особливо – країн з перехідною економікою.

В умовах глобалізації ефективна діяльність дозволяє ТНК інтенсифікувати інвестиційні та фінансові потоки в країні-реципієнті, поширювати принципи і методи ефективного менеджменту, стимулювати впровадження інноваційних продуктів і технологій, сприяти зростанню міжнародної конкурентоспроможності країни. Разом із цим розширення діяльності ТНК на внутрішньому ринку країн, що розвиваються, у т.ч. й України, призводить до монополізації ринків таких країн, що спричиняє зміни у цінових та структурних пропорціях галузей та економіки загалом.

Діяльність ТНК в економіці держави досліджували такі провідні українські вчені, як Т. Артємова, Н. Басюркіна, Т. Білоус, В. Гарбар, В. Геєць, В. Голіков, А. Діброва, О. Жук, Т. Зінчук, Л. Киришун, І. Кормакова, І. Кохан, В. Крижанівська, В. Лисюк, М. Пугачов, О. Рогач, В. Рокоча, Ю. Сафонов, С. Сіденко, А. Семенов, О. Сенишин, І. Сорока, А. Філіпенко, Т. Фролова Л. Шинкарук та ін. Серед зарубіжних дослідників питанням трансферу капіталів та транснаціоналізації приділяли увагу: П. Баклі, Р. Вернон, М. Вілкінс, О. Вільямсон, Дж. Гелбрейт, Е. Гекшер, Р. Кейвс, Ч. Кіндлбергер, Р. Коуз, П. Кругман, С. Маркідес, Дж. Міль, Ф. Нікербоккер, Р. Ньюфармер, Х. Перлмуттер, М. Портер, Д. Равенскрафт, Р. Ролл, Р.Сагден, Д. Стопфорд, С. Хаймер, С. Хірш, Ф. Шерер та інші.

Проте, попри велику кількість досліджень у сфері транснаціоналізації та інтернаціоналізації діяльності, особливості їх впливу (як позитивного, так і негативного) на економіку, конкурентоспроможність та розвиток внутрішніх ринків країн-реципієнтів залишаються неоднозначними, що суттєво актуалізує питання виявлення таких особливостей і розроблення механізмів та шляхів усунення їх негативних впливів на економіку. Особливої актуальності такі питання набувають в Україні, де необхідне напрацювання заходів демонополізації та деолігополізації ринків, формування здорового перерозподілу капіталів, переорієнтації з торговельно-розподільчої на виробничо-інвестиційну діяльність ТНК.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» у рамках наукових тем: «Формування структури базових ринків України: державне регулювання в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі» (№ ДР 0112U000045), особистий внесок автора – розглянуто особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі, узагальнено механізми їх державного регулювання на внутрішньому ринку України, проаналізовано основні тенденції та визначено особливості діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України в умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі; досліджено вплив діяльності транснаціональних корпорацій на окремі товарні ринки в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі; «Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України» (№ ДР 0115U002690), особистий внесок автора – узагальнено теоретико-методологічні підходи щодо формування та функціонування транснаціональних корпорацій в умовах структурних змін у світовій торгівлі, визначено основні напрями удосконалення механізму державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у контексті структурних змін у світовій торгівлі, розроблено та запропоновано дієві механізми ефективної конкурентної політики в умовах транснаціоналізації з метою розвитку внутрішнього ринку України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення та оцінка фундаментальних впливів ТНК на формування внутрішнього ринку України та розроблення моделі державного регулювання їх діяльності.

Досягнення поставленої мети передбачало реалізацію низки дослідницьких завдань, а саме:

- узагальнити сутність, сучасні теоретичні концепції та особливості транснаціоналізації й особливості діяльності транснаціональних корпорацій;
- проаналізувати стратегічні впливи транснаціональних корпорацій на внутрішній ринок країн-реципієнтів;
- дослідити механізми державного регулювання діяльності ТНК на внутрішньому ринку України;

– розробити модель державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій;

– виявити тенденції та особливості діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку та оцінити їх вплив на розвиток окремих галузей народного господарства України;

– з метою систематизації негативних та позитивних наслідків діяльності ТНК здійснити кількісний та якісний аналіз факторів впливу ТНК на функціонування внутрішнього ринку України;

– визначити механізм впливу діяльності ТНК на стан та структуру внутрішнього ринку України на основі оцінки чинників прямого та опосередкованого впливу;

– виокремити перспективні напрями інтеграції ТНК в економіку України;

– запропонувати шляхи удосконалення механізму державного регулювання діяльності ТНК України.

Об'єктом дослідження є вплив транснаціональних корпорацій на розвиток окремих галузей економіки України.

Предметом дослідження є система державного регулювання транснаціональних корпорацій.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали теоретичні засади економічної теорії, основ макро- та мікроекономіки, міжнародних економічних відносин, інвестування та державного регулювання економіки. Для досягнення поставленої мети у роботі застосовано наукові методи: аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації (трактування сутності ТНК та особливостей їх діяльності, узагальнення організаційних форм діяльності ТНК), індукції, дедукції, історико-теоретичний (для розгляду ключових концепцій транснаціоналізації, міжнародного обміну, інвестиційних вкладень); графоаналітичні (для графічного відображення динаміки розвитку транснаціональних корпорацій та ідентифікації їх визначальних взаємозв'язків); економіко-математичного моделювання (для аналізу тенденцій та взаємозалежностей розвитку ТНК в Україні та світі); метод проєктування тенденцій (для побудови прогностичних трендів розвитку ТНК на внутрішньому ринку країни).

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблем транснаціоналізації, інтернаціоналізації, розвитку економіки, інвестування, чинна в Україні нормативно-правова база (Конституція України, Закони України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, укази Президента України, інші підзаконні нормативні акти) матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства економічного розвитку, торгівлі і сільського господарства України, статистичної служби Європейського Союзу (Євростату), публікації міжнародних економічних організацій, асоціацій, рейтингових агентств, офіційні сайти Інтернету, фінансова звітність ТНК, що функціонують на внутрішньому ринку України, публічні та річні звіти ТНК, рейтинги міжнародних агентств.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні теоретичні і практичні результати дослідження, які характеризують її наукову новизну, такі:

вперше:

– розроблено модель державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, яка включає механізми їх групової класифікації на основі виділення виробників, імпортерів та таких, що не представлені на внутрішньому ринку України, з метою формування стратегії, політики, принципів, форм, методів та інструментів впливу на кожну окрему групу;

– виокремлено та систематизовано основні кількісні критерії впливу транснаціональних корпорацій на національну економіку України, які полягають в кількісній та якісній оцінці ефекту від входу на внутрішній ринок країни та дають можливість виробити та прийняти ефективні управлінські рішення на рівні органів управління;

удосконалено:

– концептуальні положення щодо особливостей діяльності ТНК у світовій економіці та в межах окремої держави в частині виокремлення та систематизації характерних ознак їх діяльності, що полягають у їх: комплексності; територіальній експансії; мережевості; компромісній діяльності; створенні та вмілому використанні отриманих знань (компетентності); спеціалізації; гнучкості; незалежності; глобальній ефективності;

– обґрунтування напрямів впливу ТНК на внутрішній ринок країни-реципієнта у частині виокремлення позитивних впливів (як постачання капіталу, реалізація сучасних технічних і суспільних рішень, сприяння розвитку та господарській ефективності, розвиток господарських відносин між державами, економічне зростання, трансфер технологій, зростання якості продукції, створення робочих місць, можливість розвитку працівників, зростання добробуту в обраних регіонах) та негативних впливів (як занепад національних підприємств і обмеження для галузей національних економік, ослаблення економічного суверенітету, уникнення від сплати податків, деградація навколишнього середовища, маніпулювання потребами і смаками споживачів, обмеження витрат на потреби працівників, обмеження суспільної відповідальності);

набули подальшого розвитку:

– науково-практичні підходи щодо організаційних форм ТНК у частині розроблення основних положень щодо систематизації ТНК, які передбачають поділ на такі структурні елементи: філії (самостійно діючі підприємства, що мають статус юридичної особи у державі, в якій ведуть діяльність, отже, розглядаються як підприємства приймаючої держави, що контролюються материнською компанією, розміщеною за кордоном); філії – підприємства, які не мають статусу юридичної особи; спільні підприємства – створені з участю капіталу приймаючої держави як приватного, так і державного; холдинги – різні юридично самостійні підприємства, при цьому одне підприємство є домінуючим і підпорядковує собі інші;

– концептуальні засади інвестиційної моделі розвитку і функціонування ТНК у частині визначення теорії інтернаціоналізації: корпорація, здійснюючи експансію за кордон, бере участь у різних, причому паралельних, формах входу на ринки іноземних держав. Встановлено, що створення філій вважається ключовим аспектом у розвитку корпорації, але не означає повну відмову від експортної діяльності або нефінансових форм міжнародної кооперації, подальший розвиток іноземної участі корпорації здійснюється через експорт не тільки на рівні материнської компанії, а й філій. Партнери також здійснюють подальше розширення, вступаючи в контрактні угоди з місцевими та іноземними контрагентами, або ж створюють додаткові філії. В результаті міжнародна корпорація становить дуже велику мережу зв'язків між різними підрозділами бізнесу;

– трактування сутності класифікації стратегій ТНК у частині науково-практичного виокремлення трьох ключових складових стратегій сталого розвитку: соціальної, екологічної та економічної. Соціальна складова передбачає навчання та розвиток персоналу, інвестиції в людський капітал, розвиток корпоративної культури та соціальної відповідальності, автоматизацію бізнес-процесів, поширення міжнародних стандартів безпеки та охорони праці, впровадження заходів зі скорочення травматизму виробництва. Екологічна складова передбачає захист навколишнього середовища, програми енергоефективності та ресурсозбереження, використання інноваційних технологій виробництва. Економічна складова передбачає вартісно орієнтований підхід до управління, спрямований на зростання вартості бізнесу, проникнення на ринок, збільшення масштабів діяльності ТНК на внутрішньому ринку України, реалізацію стратегій скорочення витрат та збільшення рівня фінансової незалежності.

Практичне значення одержаних результатів. Практичну спрямованість отриманих результатів дисертаційної роботи підтверджено доведенням її основних теоретико-методологічних положень до рівня науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій прикладного характеру, що використовуються в діяльності центральних органів державної влади України (довідка про впровадження № 135-16/893 від 28.12.2019), зокрема таких, як:

– науково-аналітична записка «Чи існують загрози реекспорту європейських товарів на ринок Російської Федерації в умовах зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом» (№ 135-13/647 від 20.10.2015 р.) (авторський внесок – пропозиції стосовно ймовірних загроз реекспорту європейських товарів на металургійний ринок Російської Федерації в умовах зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом). Практичне застосування підтверджено листом Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 4314-06/36298-07 від 03.11.2015 р.;

– науково-аналітична записка «Актуальні тенденції та чинники зміни традиційного українського експорту в географічній і товарній структурі» (№ 135-13/ 354 від 22.06.2017 р.) (авторський внесок – рекомендації щодо напрямів

удосконалення діяльності транснаціональних корпорацій у контексті актуальних тенденцій зміни традиційного українського експорту в географічній і товарній структурі). Практичне застосування підтверджено листом Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 4603-05/33421-07 від 21.09.2017 р.;

– науково-аналітична записка «Національна торговельна політика як інструмент досягнення адаптованих цілей сталого розвитку України» (№ 135-13/443 від 20.06.2019 р.) (авторський внесок – рекомендації щодо застосування національної торговельної політики для адаптації цілей сталого розвитку України). Практичне застосування підтверджено листом Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 3032-06/28068-07 від 08.07.2019 р.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертації оприлюднено та обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Показники та фактори конкурентоспроможності національної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.), «Бізнес та умови його розвитку: національна та міжнародна практика» (м. Одеса, 2018 р.), «Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни» (м. Дніпро, 2018 р.), «Modern economic research: theory, methodology, strategy» (м. Кільце, 2018 р.), «Сучасні методи розвитку бізнесу: національна та міжнародна практика» (м. Одеса, 2019 р.), «Актуальні проблеми економіки та менеджменту» (м. Запоріжжя, 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 11 наукових працях, 5 з яких – у фахових виданнях. Статей, внесених до міжнародних наукометричних баз даних, – 2. Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 3,5 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 261 сторінку друкованого тексту, що містить 25 рисунків, 14 таблиць на 11 сторінках, 9 додатків розміщених на 11 сторінках. Список використаних джерел налічує 264 найменування на 26 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У першому розділі – «**Теоретичні засади дослідження діяльності транснаціональних корпорацій та їх впливу на внутрішній ринок країн-реципієнтів**» – визначено сутність транснаціоналізації та особливості діяльності транснаціональних корпорацій. Узагальнено сучасні теоретичні концепції щодо формування та функціонування транснаціональних корпорацій. Узагальнено світовий досвід діяльності транснаціональних корпорацій на ринках зарубіжних країн та визначено їх вплив на внутрішній ринок.

Встановлено, що транснаціональні корпорації здебільшого є виробничими і дистрибуційними мережами, які виступають одним з основних суб'єктів світової

економіки, слугують рушієм глобалізації, володіючи інвестиційним потенціалом (ресурсом) та забезпечуючи організацію і локалізацію виробничих потужностей таким чином, щоб отримати максимальну ефективність на міжнародному ринку. Основна стратегія ТНК на сучасному етапі – експансія та проникнення на нові ринки збуту, розширення масштабів діяльності на внутрішніх ринках.

Систематизовано основні форми зовнішньої експансії ТНК: здійснення інвестиційної діяльності у формі прямих іноземних інвестицій (спільні компанії, створення власних іноземних філій, створення корпоративної мережі), експорт товарів і послуг, продаж ліцензій закордонним одержувачам, а також стратегічні альянси з іншими компаніями. ТНК здійснюють діяльність, спираючись як на власний виробничий капітал, так і на капітал незалежних підприємств під час укладання з ними відповідних угод. Корпорації мають доступ до дешевої робочої сили, часто розміщують свої філії в країнах, що пропонують низькі податки або можливість отримання іншої конкурентної переваги. Як суб'єкти з величезним фінансовим потенціалом часто перебувають у привілейованому становищі стосовно компаній, які функціонують у певній країні. У системі складних мережевих зв'язків у рамках корпорацій здійснюється переміщення товарів, послуг, інформації та факторів виробництва. Зростання ролі ТНК у світовій економіці багато в чому пов'язано з передачею ресурсів у вигляді знань, технологій, ноу-хау.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що транснаціональні корпорації мають характерні особливості, які визначають їх вагоме місце у структурі світової економіки. Це, зокрема:

- незалежність (яку розуміють як здатність до прийняття рішень і дій незалежно від інтересів і ситуації в країнах розширення);
- комплексність (стосується структури власності та управління, а також організаційних і просторових структур); територіальна дисперсія (дії, що створюють додану вартість);
- територіально розподілені можливості – інноваційні, виробничо-торговельні, фінансові – використовуються відповідно до критерію глобальної ефективності; корпорації прагнуть знайти кращі місця для кожної ланки ланцюжка створення вартості;
- компетентність (ключова характеристика компанії, яка має провідну роль у розподілі ресурсів, конфігурації ланцюжка вартості та формуванні організаційних структур, виборі методів конкуренції й кооперації);
- спеціалізація (пов'язана з поділом праці у рамках всієї корпорації, полягає в ухваленні філіями видів діяльності відповідно до потреб глобального ринку, а не окремих країн);
- компроміс (випливає зі здатності інтернаціоналізації різних угод в рамках своїх організаційних структур; діяльність на багатьох ринках дає можливість використати переваги економічних відмінностей, зокрема у цінах, системах оподаткування, курсах валют, відсоткових ставках тощо);
- інтеграція (ґрунтується на тісній взаємодії та координації діяльності

окремих підрозділів, що становлять організаційну систему транснаціональної корпорації);

– організаційна гнучкість (полягає в такій організації діяльності – як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі корпорації, – що допомагає найкраще і найшвидше адаптуватися до мінливих вимог ринку);

– загальна ефективність (консолідований підхід до рентабельності корпорації, що є фінансовим результатом всієї організації, а не окремих підрозділів; тимчасово окремі філії або центр можуть показати збитки, що, як правило, є результатом визначеної загальної внутрішньокорпоративної стратегії компанії).

У другому розділі – **«Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та оцінки їх впливу на внутрішній ринок»** – визначено механізми державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України. Розглянуто особливості діяльності транснаціональних корпорацій взагалі та визначено тенденції їх діяльності на внутрішньому ринку України. Досліджено вплив діяльності транснаціональних корпорацій на окремі товарні ринки, зокрема на ринок харчової промисловості України.

Визначено фактори впливу ТНК на внутрішній ринок України (рис.1). Негативні впливи функціонування транснаціональних корпорацій, переважно в соціальному аспекті, не можуть заперечувати їхніх переваг у господарському вимірі. Діяльність інвестиційна, інноваційна, сприяння економічному розвитку, вплив на ринкову конкуренцію – позитивні аспекти світового «корпоративного порядку».

Уперше виявлено та систематизовано кількісні та якісні фактори впливу ТНК на внутрішній ринок України на основі кількісного аналізу діяльності корпорацій на території України. Визначені фактори зумовлюють відмінність інтересів ТНК та держави, проблеми розвитку механізму регулювання їх діяльності.

Виявлено, що ТНК здійснюють прямий та опосередкований вплив на розвиток та структуру внутрішнього ринку. Відтак прямий вплив ТНК на внутрішньому ринку здійснюється шляхом створення доданої вартості у процесі виробництва продукції за основними напрямками, такими як: сплата податків, оплата праці, отримання доходів, що забезпечує приріст ВВП України (табл. 1). Опосередкований вплив та кількісні критерії такого впливу відображають витрати ТНК у процесі виробництва або дистрибуції продукції, навчання персоналу, розбудови інфраструктури. Найбільшу присутність ТНК можна спостерігати у харчовій промисловості України.

Встановлено, що національні дистриб'ютори іноземної продукції сприяють збільшенню рівня опосередкованого впливу діяльності ТНК на внутрішній ринок, зокрема у тютюновій галузі та збуті алкогольної продукції.

Опосередкований вплив ТНК також здійснюється завдяки діяльності контрагентів та партнерів іноземних компаній, які зосереджені у галузях із великою часткою валової доданої вартості.

Рис. 1. Вигоди і ризики для приймаючих країн, пов'язані з діяльністю транснаціональних корпорацій

Джерело: Розроблено автором.

Уперше здійснено класифікацію факторів за кількісними та якісними критеріями впливу:

- 1) кількісні чинники включають: доходи, витрати, нові робочі місця, обсяги податків, частку ринку, частку експорту та імпорту, частку ТНК у ВВП, обсяг інвестицій;
- 2) якісні чинники включають: інновації, нові технології, корпоративну

Таблиця 1

Динаміка складових доданої вартості харчової промисловості в Україні у
2016–2018 рр.

Структура доданої вартості у виробництві харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	2016		2017		2018		Відхилення	
	<i>млн грн</i>	Питома вага галузі	<i>млн грн</i>	Питома вага галузі,	<i>млн грн</i>	Питома вага галузі,	<i>млн грн</i>	%
Оплата праці найманих працівників	33233	4,27	33376	3,82	46236	3,95	13003	-0,32
Податки на виробництво та імпорт	93310	27,94	127288	32,93	172258	34,76	78948	6,82
Субсидії на виробництво та імпорт	-243	1,35	-225	1,31	-416	1,47	-173	0,12
Валовий прибуток, змішаний дохід	39091	4,37	56549	4,95	58370	4,34	19279	-0,03
ВВП галузі	165391	8,32	216988	9,10	276448	9,26	111057	0,95
Валова додана вартість	74263	4,40	90862	4,49	105329	4,18	31066	-0,22
Експорт товарів і послуг	148223	14,17	191158	16,26	236044	16,48	87821	2,30
Імпорт товарів і послуг	-68310	6,22	-92405	6,89	-97857	5,89	-29547	-0,33
Валове нагромадження основного капіталу (зміна запасів матеріальних оборотних коштів)	5139	1,62	35343	6,82	35942	6,04	30803	4,42

Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики України. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

соціальну відповідальність, стандарти, підвищення кваліфікації кадрів.

На основі кількісного аналізу встановлено, що ТНК загалом за допомогою прямого та опосередкованого впливу контролюють від 20 до 90% внутрішнього ринку України залежно від напрямку та галузі діяльності, а тому призводять до розвитку олігополістичних ринків на території України.

Кількісний аналіз факторів впливу дав змогу виявити основні позитивні наслідки діяльності ТНК: надходження інвестицій; оновлення устаткування, запровадження передових стандартів, забезпечення зайнятості та розвитку персоналу, розвиток корпоративної культури; зростання якості продукції, експорт

продукції та пошук нових ринків збуту продукції; системність надходжень податкових платежів до державного бюджету України; скорочення імпорту товарів споживання шляхом збільшення у роздрібному товарообороті України питомої ваги продукції галузі; створення ланцюга доданої вартості завдяки непрямому ефекту доданої вартості постачальників, дистриб'юторів, контрагентів та партнерів ТНК у харчовій промисловості завдяки придбанню сировини та матеріалів для виробництва продукції.

Встановлено, що інвестиційна діяльність ТНК на внутрішньому ринку має мультиплікаційний ефект, адже впливає на обсяги виробництва, створення доданої вартості, розширення масштабів діяльності, експортного потенціалу та ринків збуту ТНК, впровадження нових технологій та поширення інновацій. При цьому економічний ефект діяльності ТНК зменшився через політико-економічну нестабільність та вплив кризових явищ, що має прояв у скороченні обсягів збуту та виведенні капіталу за кордон, скороченні рівня інвестиційної активності.

Встановлено, що ТНК на території України розширюють діяльність на основі реалізації стратегії сталого розвитку, що передбачає ведення діяльності з урахуванням трьох ключових складових: соціальної, екологічної та економічної. Соціальна складова передбачає навчання та розвиток персоналу, інвестиції в людський капітал, розвиток корпоративної культури та соціальної відповідальності, автоматизацію бізнес-процесів, поширення міжнародних стандартів безпеки та охорони праці, впровадження заходів зі скорочення травматизму виробництва. Екологічна складова передбачає захист навколишнього середовища, програми енергоефективності та ресурсозбереження, використання інноваційних технологій виробництва. Економічна складова передбачає вартісно орієнтований підхід до управління, спрямований на зростання вартості бізнесу, проникнення на ринок, збільшення масштабів діяльності ТНК на внутрішньому ринку України, реалізацію стратегій скорочення витрат та збільшення рівня фінансової незалежності.

У третьому розділі – **«Державне регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в Україні»** – розроблено та запропоновано шляхи удосконалення механізму державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в Україні.

Уперше запропоновано напрями стимулювання державою та місцевими органами влади збільшення зайнятості у контексті регулювання ними фінансово-господарської діяльності ТНК шляхом: податкової політики, податкового та фінансового стимулювання через заохочення зайнятості певних категорій населення, активізацію формування індустріальних парків, формування довгострокового державного замовлення на працевлаштування населення, субсидії та дотації на створення нових робочих місць, фінансову компенсацію за нові робочі місця, державно-приватне партнерство; пільгового кредитування та інших видів фінансової підтримки; боротьби зі «штучними» інвестиціями у інноваційні розробки (рис. 2).

Розроблено та запропоновано модель державного регулювання діяльності ТНК в Україні на основі класифікації діяльності ТНК на внутрішньому ринку

Україні: до імпортерів доцільно використовувати політику стримування з метою стимулювання національного виробництва, а до виробників продукції на внутрішньому ринку – політику підтримки та стимулювання виробництва, заохочувальну політику – в разі відсутності діяльності ТНК на внутрішньому ринку та за одночасної потреби у розвитку такої діяльності в певних галузях національної економіки (рис. 3).

Рис. 2. Напрями регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у національній економіці окремої країни

Джерело: Розроблено автором.

Проведено класифікацію інструментів регулювання діяльності ТНК-імпортерів на внутрішньому ринку України на загальноекономічні, куди віднесено – податкові, тарифні інструменти та вимоги до функціонування таких ТНК; торговельні, куди віднесено тарифні та кількісні обмеження на імпорт; угоди, спрямовані на регулювання торгівлі в окремих секторах (або галузях) економіки; «добровільні обмеження імпорту».

Вперше запропоновано інтегральний показник розрахунку ефекту від входу на внутрішній ринок країни транснаціональних корпорацій, що на ньому не представлені.

Рис. 3. Модель державного регулювання діяльності ТНК в Україні

Джерело: Розроблено автором.

Політика державного регулювання діяльності ТНК в Україні стосовно тих корпорацій, що не представлені на вітчизняному ринку, повинна включати такі методи подібного регулювання: економічні (стимулюючі методи – зниження податкового, соціального, екологічного навантаження, допуск до державних закупівель, фінансову та інші види підтримки); інформаційні (збільшення інформації щодо інвестиційних переваг країни, окремих галузей економіки, територій та суб'єктів господарювання; інформаційну відкритість державних та місцевих органів влади; швидкість отримання інформації, що запрошена ТНК стосовно внутрішнього ринку країни; інформаційну відкритість національної економіки); правові, що потребують розроблення відповідного законодавчого забезпечення діяльності ТНК у країні.

Також вперше доведено суттєвий вплив ТНК на надходження податкових платежів, на основі чого запропоновано першочергово оптимізувати податкову політику державного регулювання, спрямовану на збільшення податкових надходжень відповідно до міжнародного досвіду. Це повинно передбачати реалізацію підтримуючої політики з ціллю стимулювання інвестицій, впровадження інноваційних технологій, скорочення виведення капіталу. Запропоновано використовувати превентивно-стимулюючу стратегію, що має бути застосована в межах національної стратегії країни та реалізації економічних, соціальних та екологічних цілей України, що загалом відповідає стратегії сталого розвитку ТНК.

За результатами дослідження визначено засади формування механізмів ефективної політики в умовах транснаціоналізації. У роботі вперше здійснено класифікацію груп контрагентів транснаціональних корпорацій у контексті визначення та оцінки факторів впливу на внутрішній ринок, як-от: державні інститути, органи місцевої влади, національні виробники та домашні господарства. На основі інтегрального показника оцінено силу впливу визначених кількісних та якісних факторів на відповідні групи контрагентів ТНК в Україні.

Виявлено, що основним позитивним фактором впливу ТНК на розвиток внутрішнього ринку є досить високі доходи держави від акцизного збору та ПДВ з продажу тютюнових виробів. Найбільш негативний вплив ТНК здійснюють на національних виробників з огляду на скорочення можливостей виробництва та збуту продукції, екологію, а також соціальну сферу.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове рішення актуального наукового завдання, що полягає у оцінці впливу транснаціональних корпорацій на розвиток внутрішнього ринку України та розробленні моделі державного регулювання їх діяльності. Це дало можливість зробити такі висновки і пропозиції.

1. Сутність транснаціоналізації – це міжнародні економічні зв'язки, пов'язані з діяльністю транснаціональних корпорацій за рахунок розширення

мережі філій, інтернаціоналізації, концентрації капіталу, впровадження технологічних інновацій, розвитку світового фондового ринку та стратегічних альянсів. Систематизовано такі основні особливості транснаціональних корпорацій, які визначають їх вагомe місце у структурі світової економіки, як: незалежність; комплексність; територіальна експансія; компетентність; спеціалізація; компроміс; інтеграція; організаційна гнучкість; загальна ефективність.

2. Сучасні умови діяльності ТНК зумовили появу нового підходу до процесу транснаціоналізації, заснованому на теоретичних концепціях. Транснаціональні корпорації розглядаються як досконалий інститут, який створює знання і володіє унікальними механізмами їх міжнародного трансферту. Еволюційний шлях концепцій транснаціоналізації полягає у трансформації теорії від досконалої до недосконалої конкуренції з початку 60-х років ХХ ст., а з початку 90-х років ХХ ст. акценти були зміщені на міжнародне виробництво та локалізацію виробничих потужностей на ринку збуту.

3. Діяльність транснаціональних корпорацій спричинює стратегічний вплив на міжнародному (на потоки товарів, капіталу, технологій, діяльність міжнародних організацій, міжнародний поділ праці, методи організації та управління) та національному (на внутрішній ринок країн, фінансову, податкову, інвестиційну, соціальну політику, екологію, державне управління) рівнях. Негативний вплив здебільшого проявляється у соціальному аспекті.

4. Транснаціональні корпорації внаслідок своєї активності впливають на чимало елементів економічної світової системи. Їх суттєвий вплив проявляється в розмірі, структурі і напрямках потоків капіталу; в поширенні технологічних досягнень на міжнародному рівні; структурних і географічних змінах – щодо виробництва, споживання, світової торгівлі; конкурентоспроможності; глобальному розподілі та перерозподілі доходів; напрямках використання людського потенціалу; організації і структурі міжнародного співробітництва. Негативні впливи функціонування транснаціональних корпорацій, переважно в соціальному аспекті, не можуть заперечувати їх переваг у господарському вимірі. Діяльність інвестиційна, інноваційна, сприяння економічному розвитку, вплив на ринкову конкуренцію – позитивні аспекти світового «корпоративного порядку».

5. Активне проникнення та розвиток в Україні діяльності ТНК у 1993–2008 рр. зумовили впровадження інструментів державного регулювання, а з 2008 р. механізми державного регулювання еволюціонували в основному через кризу національної економіки. Діяльність ТНК регулюється під впливом наддержавного регулювання, державного регулювання на рівні законодавчих та виконавчих органів влади та муніципальному рівні, регулювання контактними аудиторіями. З моменту незалежності України досліджуваними компаніями було проінвестовано в економіку України понад 5 млрд дол. США.

6. Аналіз основних тенденції та особливостей діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку дав змогу встановити

ступінь їх впливу на розвиток окремих галузей народного господарства України. Доведено суттєву роль ТНК у формуванні потоків інвестиційних ресурсів у різних галузях, провідними з яких виступають фінансова, страхова, харчова, оптова та роздрібна торгівля. При суттєвому потенціалі українського ринку діяльність вивчених ТНК водночас обмежена тіньовою економікою, що сягає 47% ВВП, низькою ефективністю захисту прав інвесторів та інтелектуальної власності, недієвістю антимонопольного законодавства, корупцією системи дозволів.

7. При максимальному значенні (позитивному/негативному) інтегрального показника – 10, встановлено досить позитивний вплив транснаціональних корпорацій на країну (показник 5,5) але – при цьому – досить низьку ефективність і результативність взаємодії таких корпорацій з окремими групами контрагентів у державі.

8. Аналіз діяльності ТНК на внутрішньому ринку України дав змогу класифікувати фактори:

1) за напрямом впливу:

– позитивний: інвестиції, зайнятість та розвиток людських ресурсів, розширення обсягів експорту та вихід на нові ринки збуту продукції, валютна виручка, податкові надходження, скорочення імпорту товарів споживання шляхом збільшення у роздрібному товарообороті України питомої ваги продукції галузі, створення ланцюга вартості завдяки непрямому ефекту доданої вартості постачальників, дистриб'юторів, контрагентів та партнерів ТНК у харчовій промисловості завдяки придбанню сировини та матеріалів для виробництва продукції, інвестиції, розбудова інфраструктури;

– негативний: ціни та вплив ТНК на ціноутворення, використання сировини та матеріалів, що зумовлює скорочення можливостей національних виробників у доступі до ресурсів та фактичний контроль над ресурсами міжнародних корпорацій (як наслідок – формування української економіки як постачальника сировини); виведення капіталу за кордон;

2) за кількісними та якісними чинниками впливу:

– кількісні чинники включають: доходи, витрати, нові робочі місця, обсяги податків, частку ринку, частку експорту та імпорту, частку ТНК у ВВП, обсяг інвестицій;

– якісні чинники включають: інновації, нові технології, новітні стандарти, корпоративну соціальну відповідальність, міжнародні стандарти у виробництві продукції та управлінні якістю, підвищення кваліфікації кадрів, нові види продукції, соціальний внесок в охорону здоров'я, оновлення технічного стану виробничих потужностей.

9. На основі кількісного аналізу встановлено, що ТНК загалом за допомогою прямого та опосередкованого впливу контролюють від 20 до 90% внутрішнього ринку України залежно від напрямку та галузі діяльності.

10. Прямий вплив ТНК на внутрішньому ринку здійснюється шляхом створення доданої вартості у процесі виробництва продукції за основними

напрямами, такими як: сплата податків, оплата праці, отримання доходів, що забезпечує приріст ВВП України. Опосередкований вплив та кількісні оцінки такого впливу відображають витрати ТНК у процесі виробництва або дистрибуції продукції. Встановлено, що національні дистриб'ютори іноземної продукції сприяють збільшенню рівня опосередкованого впливу діяльності ТНК на внутрішній ринок, зокрема у тютюновій галузі та збуті алкогольної продукції. Опосередкований вплив ТНК також здійснюється завдяки діяльності контрагентів та партнерів іноземних компаній, які зосереджені у галузях із великою часткою валової доданої вартості.

11. Перспективними напрямами інтеграції ТНК у національну економіку України визначено: підвищення рівня державного захисту від негативного впливу ТНК, активний пошук шляхів підвищення взаємодії з транснаціональними корпораціями (постачання або закупівля продукції (робіт, послуг), підвищення ефективності взаємодії з ТНК у контексті підготовки кадрів та інноваційної діяльності з залученням відповідних науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів.

12. Механізм державного регулювання діяльності ТНК України повинен включати: щодо імпортерів доцільно використовувати політику стримування з метою стимулювання національного виробництва, щодо виробників продукції на внутрішньому ринку – політику підтримки та стимулювання виробництва, використовувати заохочувальну політику в разі відсутності діяльності ТНК на внутрішньому ринку та одночасної потреби у розвитку такої діяльності в певних галузях національної економіки. Інструменти регулювання діяльності ТНК повинні регулювати діяльність імпортерів на внутрішньому ринку України та включати загальноекономічні – податкові, тарифні інструменти та вимоги до їх функціонування.

13. Систематизовано структурні елементи транснаціональних корпорацій, які передбачають поділ на філії, спільні підприємства, холдинги, де створення філії вважається ключовим аспектом у розвитку корпорації, але не означає повну відмову від експортної діяльності, а також виокремлено три ключові стратегії сталого розвитку, якими керуються ТНК: соціальні, екологічні, економічні.

14. З метою формування стратегії політики держави до транснаціональних корпорацій було розроблено та запропоновано модель державного регулювання діяльності ТНК, яка передбачає їх групову класифікацію: виробники, імпортери, ТНК, які не представлені на ринку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ткаченко Д.О. Шляхи удосконалення механізму державного регулювання діяльності ТНК в Україні. *Evropsky Casopis Ekonomiky a Managementu*. 2019. Vol. 5. Issue 1. P. 86–92. (Чехія).

2. Ткаченко Д.О. Аналіз особливостей сучасних теоретичних концепцій формування та функціонування ТНК. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 55–59. (Index Copernicus).

3. Ткаченко Д.О. Сутність транснаціоналізації та особливості діяльності транснаціональних корпорацій в умовах глобальної економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент* : зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса: МГУ, 2015. Вип. 13. С. 72–76.

4. Ткаченко Д.О. Тенденції та особливості діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України. *Вісник Інституту економіки та прогнозування*. 2017. С. 36–41.

5. Ткаченко Д.О. Стратегічний вплив ТНК на національну економіку країн Латинської Америки. *Регіональна економіка та управління*. 2016. № 6. С. 86–90. (РІНЦ).

6. Ткаченко Д.О. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України. *Показники та фактори конкурентоспроможності національної економіки*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 2–3 жовтня 2015 р.). Дніпропетровськ: Науково економічна організація «Перспектива», 2015. С. 94–97.

7. Ткаченко Д.О. Особливості та оцінка впливу тютюнових корпорацій на харчову промисловість України. *Бізнес та умови його розвитку: національна та міжнародна практика*: зб. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 вересня 2018 р.). Одеса: Центр економічних досліджень розвитку, 2018. С. 16–19.

8. Ткаченко Д.О. Аналіз регуляторних особливостей оподаткування ТНК у розвинутих країнах світу. *Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 вересня 2018р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 21–25.

9. Ткаченко Д.О. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на харчову промисловість України. *Modern economic research: theory, methodology, strategy*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Kielce, 28 вересня 2018 р.). Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2018. С. 70–73.

10. Ткаченко Д.О. Формування та функціонування механізмів державного регулювання діяльності ТНК на внутрішньому ринку України. *Сучасні методи розвитку бізнесу: національна та міжнародна практика*: зб. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 лютого 2019 р.). Одеса: Центр економічних досліджень розвитку, 2019. С. 29–33.

11. Ткаченко Д.О. Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України через ТНК за 2010–2016 роки. *Актуальні проблеми економіки та менеджменту*: зб. матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 16 лютого 2019 р.). Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2019. С. 29–32.

АНОТАЦІЯ

Ткаченко Д.О. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток внутрішнього ринку України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, 2020.

Визначено сутність транснаціоналізації та особливості діяльності транснаціональних корпорацій. Узагальнено сучасні теоретичні концепції щодо формування та функціонування транснаціональних корпорацій. Узагальнено світовий досвід діяльності транснаціональних корпорацій на ринках зарубіжних країн та визначено їх вплив на внутрішній ринок. Визначено механізми державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України.

Розглянуто особливості діяльності транснаціональних корпорацій та визначено тенденції їх діяльності на внутрішньому ринку України. Досліджено вплив діяльності транснаціональних корпорацій на окремі товарні ринки, зокрема на ринок харчової промисловості України. Узагальнено зарубіжний досвід регулювання діяльності та інтеграції ТНК у світову та національну економіку.

На основі отриманих результатів розроблено та запропоновано модель державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в Україні, а також дієві напрями формування конкурентної політики в умовах транснаціоналізації національної економіки.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, внутрішній ринок, інтегральний показник, харчова промисловість, державне регулювання, додана вартість.

АННОТАЦИЯ

Ткаченко Д.О. Влияние транснациональных корпораций на развитие внутреннего рынка Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», Киев, 2020.

Определена сущность транснационализации и особенности деятельности транснациональных корпораций. Исследованы современные теоретические концепции по формированию и функционированию транснациональных корпораций. Исследован мировой опыт деятельности транснациональных корпораций на рынках зарубежных стран и определено их влияние на внутренний рынок. Определены механизмы государственного регулирования деятельности транснациональных корпораций на внутреннем рынке Украины.

Рассмотрены особенности деятельности транснациональных корпораций и определены тенденции их деятельности на внутреннем рынке Украины. Исследовано влияние деятельности транснациональных корпораций на отдельные товарные рынки, в частности на рынок пищевой промышленности Украины.

Обобщен зарубежный опыт регулирования деятельности и интеграции ТНК в мировой и национальной экономиках.

На основе полученных результатов разработана и предложена модель государственного регулирования деятельности транснациональных корпораций в Украине, а также эффективные пути формирования конкурентной политики в условиях транснационализации национальной экономики.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, внутренний рынок, интегральный показатель, пищевая промышленность, государственное регулирование, добавленная стоимость.

ANNOTATION

Tkachenko D.O. The influence of transnational corporations on the development of the domestic market of Ukraine. – The manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.03 – Economics and National Economy Management. – State institution “Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, 2020.

The essence of transnationalization and features of the activities of transnational corporations are determined. The modern theoretical concepts on the formation and functioning of transnational corporations are investigated. The world experience of the activities of transnational corporations in the markets of foreign countries is studied and their influence on the domestic market is determined. The mechanisms of state regulation of the activities of transnational corporations in the domestic market of Ukraine are determined.

The negative effects of the functioning of transnational corporations, mainly in the social aspect, cannot deny their advantages in the economic dimension. Investment, innovation, promotion of economic development, impact on market competition - the positive aspects of the global "corporate order".

The features of the activities of transnational corporations are considered and trends in the activities of transnational corporations in the domestic market of Ukraine are determined. The influence of the activities of transnational corporations on individual product markets, in particular on the food industry market of Ukraine, is investigated. The foreign experience of regulating the activities and integration of TNCs in the global and national economies is generalized. Corporations having access to cheap labor, often locate their branches in countries that offer low taxes or the opportunity to gain another competitive advantage.

Based on the obtained results, a model of state regulation of transnational corporations in Ukraine was developed and proposed, as well as effective directions of competition policy formation in the conditions of transnationalization of the national economy. The model of regulating the activities of transnational corporations in the domestic market of Ukraine includes four interrelated elements: supranational regulation, state regulation, regulation at the level of municipal authorities, regulation through appropriate contact audiences. This model foresees its' group classification: producers, importers and transnational corporations that are not present on the market.

Key words: transnational corporations, domestic market, integral indicator, food industry, government regulation, value added.

Підписано до друку 07.07.2020 р. Формат 60×90/16
Ум. друк арк. 1,05. Обл.-вид. арк. 1,15.
Наклад 150 прим. Замовлення № ___

Виготовлювач ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5793 від 22.11.2017 р.